

УДК 94:327 «1919»

ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ПІСЛЯ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

Городня Наталія

Українська дипломатична місія у Парижі під час мирної конференції 1919 р. вважала принцип національного самовизначення, проголошений Вудро Вільсоном у «Чотирнадцяти пунктах», підставою для визнання і підтримки країнами Антанти і США національної державності України. Проте чи дійсно В. Вільсон пропонував формування повоєнного світового устрою на принципах національного самовизначення за етнічною ознакою? Автор аналізує концепцію «національного самовизначення», сформульовану на завершальному етапі світової війни і робить висновок, що центральним принципом мирної програми Вудро Вільсона було самоуправління народів на основі ліберальної демократії, а не самовизначення націй за етнічною ознакою. Принцип національного самовизначення не був чітко сформульований, що спричинило різні його інтерпретації. Великі держави використовували їх для досягнення своїх політичних цілей.

Ключові слова: національне самовизначення, Паризька мирна конференція, 1919, Вудро Вільсон, «Чотирнадцять пунктів», Україна.

Формування нового світового порядку після закінчення Великої війни 1914–1918 рр. пов'язане з низкою міжнародних форумів, першим і основним із яких була Паризька мирна конференція (січень 1919 – січень 1920 рр.). Великий вплив на її роботу мали «Чотирнадцять пунктів» Вудро Вільсона – програма миру, запропонована президентом США у виступі перед Конгресом 8 січня 1918 р. Після того як Німеччина і держави Антанти прийняли цю програму як основу для перемир'я, проголошені у ній принципи були використані для подальшого формування повоєнної системи міжнародних відносин.

З «Чотирнадцятьма пунктами» традиційно пов'язують проголошення принципу самовизначення націй як одного із провідних у формуванні повоєнного світового устрою, і, відповідно, ключового в роботі Паризької мирної конференції. У зв'язку з цим народи, які створили національні держави на територіях колишніх імперій чи лише прагнули цього, направили своїх представників до Парижа, щоб отримати визнання і підтримку великих держав-переможниць. Серед них були й українці. В. Винниченко, який на початку 1919 р. був членом Директорії УНР, іронічно писав у «Відродженні нації», що «хуторянка» (українська національна влада) «вирядилась і веселенько, бадьоренько, з простодушністю та вірою у справедливість 14 пунктів почимчикувала в Європу. Ці знамениті 14 пунктів, властиво, були її єдиним засобом і аргументом. А особливо ті з них, які співали про право самовизначення націй, народів. Треба було, на думку хуто-

рянки, тільки роз'яснити в Європі, що ми – окрема нація, народ, як нам моментально дадуть усі права, які «полагаються» всім націям і народам» [2, 410].

Українська делегація не була допущена на мирну конференцію, але залишилася у Парижі й намагалася контактувати з представниками великих держав неофіційно. У її нотах на ім'я керівних органів конференції постійно фігурувало посилення на принцип національного самовизначення [9]. Коли 25 червня 1919 р. Верховна рада конференції прийняла рішення дозволити польським військам окупувати Східну Галичину, українські представники у Парижі прийняли це рішення як грубе порушення права націй на самовизначення.

Документи Паризької мирної конференції свідчать, що великі держави не розглядали питання, що стосувалися українців і їхньої національної державності, інтегровано. Їх обговорювали лише у контексті інших проблем, пов'язаних із російським більшовизмом (методами взаємодії з ним чи протидії йому), кордонами Польщі, Чехо-Словаччини і Румунії, та, найбільше, з українсько-польською війною у Східній Галичині. І того більше, на конференції не обговорювалося питання про визнання національної державності українців.

Інші народи, які також очікували реалізації конференцією їхнього права на національне самовизначення, і, відповідно, підтримки і допомоги, також були розчаровані. Проте, як свідчить аналіз протоколів керівних органів конференції, великі держави-переможниці не прагнули до створення повоєнного світу на основі самовизначення народів за етнічною ознакою. У зв'язку з цим науковці висувують різні припущення. По-перше, принцип націй на самовизначення не був реалізований внаслідок спротив лідерів європейських держав ідеалізму Вудро Вільсона. По-друге, вже у процесі роботи конференції її провідні учасники усвідомили, що цей принцип важко реалізувати як практичну політичну концепцію. Про це свідчили і територіальні конфлікти між новими державами (прикладом чого була польсько-українська війна у Східній Галичині). По-третє, проголошені В. Вільсоном принципи не передбачали самовизначення націй в етнічному сенсі, але були неправильно інтерпретовані.

Для відповіді на це питання звернімося до «Чотирнадцяти пунктів». Вітчизняні вчені не приділяють належної уваги аналізу цього документу, оскільки його положення для них не підлягають сумніву. Проте в Америці та Європі існує велика наукова література, автори якої визнають нечіткий і двозначний характер формулювань «Чотирнадцяти пунктів», що спричинив різні інтерпретації цього документу до і під час мирної конференції [5; 7; 8]. Деякі з них виходили поза межі цілей президента США. Передусім це стосується принципу національного самовизначення.

Загалом «Чотирнадцять пунктів» стосуються восьми конкретних територіальних і політичних проблем, які з'явилися до чи в процесі війни, і шести загальних положень.

Конкретні проблеми стосувалися Росії, Бельгії, Франції, Італії, Польщі, Румунії, Сербії, Чорногорії, Австрійсько-Угорської імперії, Османської імперії. Загальні положення виражали ширші цілі, за які воювали союзники: відкрита дипломатія, свобода мореплавства, ліквідація торговельних бар'єрів, зменшення озброєння, урегулювання колоніальних питань, і, найважливіше, Ліга націй.

Основною метою виступу В. Вільсона перед об'єднаною сесією Конгресу 8 січня 1918 р., за коментарем полковника Едварда Хауза, довіреної особи і друга президента, було вироблення ліберальної програми миру на противагу секретним домовленостям держав Антанти. Вона була оприлюднена російським радянським урядом в листопаді 1917 р. Після цього він оголосив про наміри вступити у переговори з Німеччиною стосовно «демократичного миру» на основі «самовизначення націй» і закликав держави Антанти визнати ці принципи або ж сформулювати цілі, заради яких народи Європи проливають свою кров [14, 457].

Промова президента була значною мірою відповіддю на звернення більшовицького уряду щодо цілей війни. Хоча він уже підписав перемир'я з Німеччиною, було невідомо, чи погодиться він з умовами миру. Існувала потреба переконати Росію стояти на боці союзників у захисті демократичних і ліберальних принципів [1, 202–203]. Е. Хауз переконував президента у необхідності ізолювати Росію від Німеччини, незалежно до почуттів, які викликали у нього дії більшовиків, а для цього було потрібно висловити їм дружню симпатію та пообіцяти суттєвішу допомогу [1, 210–211].

За словами Е. Хауза, ситуація в Росії була найважливішою причиною промови президента 8 січня. Унаслідок цього стаття VI щодо Росії була написана особливо ретельно [1, 210]. Вона пропонувала звільнення усієї російської території й таке урегулювання усіх питань, що стосуються Росії, яке забезпечить її безперешкодний політичний розвиток і національну політику, а також гарантує щирий прийом до спільноти вільних націй на основі інституцій, які вона собі обрала, та надання будь-якої допомоги, яка їй потрібна [10]. У цьому пункті використовувався термін «незалежне (само)визначення» (the independent determination), але він стосувався не народів колишньої Російської імперії, а російського більшовицького уряду.

Ця стаття свідчить про прагматизм Вудро Вільсона, готовність США співпрацювати із російським більшовицьким урядом, щоб довести війну до переможного завершення, і відсутність підтримки ним дезінтеграції Росії.

Після того, як більшовики підписали перемир'я з Німеччиною, союзники використовували різні заходи для збереження Російського фронту. Серед них

були й переговори Франції і Великої Британії з урядом Української Центральної Ради у грудні 1917 – січні 1918 рр. [3]. Натомість американський уряд не був схильний до таких дій і сподівався налагодити співпрацю з більшовиками. Сподівання утримати радянську Росію у війні зросли, коли 9 лютого 1918 р. її представники не підписали Брест-Литовський мир. Коли ж це відбулося (3 березня 1918 р.), 11 березня В. Вільсон направив З'їзду рад лист, написаний у такому ж дусі як і ст. VI «Чотирнадцяти пунктів» [1, 256–259]. Проте з'їзд ратифікував сепаратний мирний договір, а російський уряд відкинув пропозиції співробітництва із США [1, 280]. Після цього адміністрація В. Вільсона була змушена взяти участь у спільній інтервенції союзників на півночі Росії і в Сибіру, щоб уникнути встановлення німецького контролю над цими територіями та їхніми ресурсами. Проте вона зробила це після тривалих обговорень і дуже неохоче, головне, щоб уникнути одноосібної інтервенції з боку Японії [1, 256, 259–261].

Положення «Чотирнадцяти пунктів» щодо Австрійсько-Угорської монархії суттєво відрізнялися. Хоч національні політики Австрії і Угорщини, що формували дуалістичну монархію, були ліберальніші, ніж Росії, народам, що їх населяли, пропонували можливість автономного розвитку і «забезпечення» їхнього місця між іншими націями [10]. У цьому випадку, на відміну від Росії, самовизначення стосувалося національностей, а не центральних урядів (австрійського і угорського). Проте положення про «автономію» також було неоднозначним. Воно не обов'язково означало надання цим народам незалежності. Це могло бути самоуправління у межах Австрійсько-Угорської монархії чи перетворення її на федеративну державу. Натомість ст. XIII конкретно вказувала на утворення незалежної Польщі на територіях, населених поляками.

Останнє зауваження та аналогічні положення статей V і X свідчили про те, що американська програма миру враховувала етнічний принцип. Про це свідчила і діяльність американського дослідницького центру «Inquiry», створеного у вересні 1917 р. за участю провідних вчених, для вивчення питань, що могли виникнути під час конференції. Серед них значне місце посідали питання, пов'язані зі спірними територіальними проблемами і етнічним складом населення цих територій. Провідні члени цього дослідницького центру брали участь у розробці першого варіанту «Чотирнадцяти пунктів». Етнічний принцип знайшов відображення в офіційних коментарях до «Чотирнадцяти пунктів», розроблених у жовтні 1918 р. членами «Inquiry» Френком Коббом і Уолтером Ліппманом. Так, у них вміщувалася пропозиція визнання незалежності України й ідея, що Східна Галичина з переважно українським населенням має належати Україні [1, 468–480].

Проте часто залишається непоміченим той факт, що у «Чотирнадцяти пунктах» відсутній термін «національне самовизначення». Першим його використав російський Тимчасовий уряд, який у квітні 1917 р. проголосив своєю військовою метою «встановлення постійного миру на основі самовизначення народів». В. Вільсон відповів на це, що США також прагнуть «свободи, самоврядування (the self-government) і вільного розвитку для усіх народів, але намагаються забезпечити це через «спільний договір», що виражатиме «братерство людства» [14, 457]. Коли владу в Росії захопили більшовики, вони також почали використовувати концепцію «національного самовизначення» для посилення свого впливу в колишній Російській імперії і поза її межами. У «Декларації прав народів Росії» від 15 листопада 1917 р. Рада народних комісарів обіцяла усім неросійським народам Росії повну свободу національного самовизначення, охоплюючи свободу відокремлення. Вона також використала цю концепцію для поширення ідей пролетарської революції у центральній Європі, коли запропонувала «демократичний мир» на основі «самовизначення націй».

Відповіддю на це звернення більшовицького уряду стала промова британського прем'єра Д. Ллойд Джорджа 5 січня 1918 р. (Caxton Hall speech). У ній він також посилався на принцип «національного самовизначення», під яким мав на увазі «згоду тих, ким управляють». Територіальне улаштування, ґрунтоване на цьому принципі, було визнане однією із трьох умов забезпечення постійного миру [11].

Через два дні після цього, 8 січня, у Конгресі США виступив В. Вільсон. Хоч він не використовував термін «національне самовизначення», але в умовах тогочасної суспільно-політичної атмосфери виникли різні інтерпретації «Чотирнадцяти пунктів» у дусі, близькому до формулювань російського більшовицького і британського урядів.

В. Вільсон вперше використав і пояснив термін «самовизначення» у зверненні до об'єднаної сесії Конгресу 11 лютого 1918 р. Він заявив, що «самовизначення» – це не порожня фраза, а обов'язковий принцип, ігнорування якого створить серйозні ризики. За його словами, він означає, що народи не мають передавати з-під влади однієї держави під владу іншої рішеннями міжнародної конференції чи унаслідок домовленостей між державами-суперницями. «Національні прагнення потрібно поважати». Тепер народи можуть бути під управлінням тільки з їхньої згоди. Усі територіальні питання мають бути вирішені в інтересах і на користь зацікавленого населення, а не бути складовою частиною компромісу між суперниками. Усі «добре визначені національні прагнення» мають отримати найповніше задоволення. Інакше з часом нові й старі незгоди можуть призвести до нової війни [4].

Як бачимо, у виступі В. Вільсона не йшлося про необхідність надання усім підлеглим народам незалежності. Вони могли залишатися у складі іншої держави чи імперії, проте на умовах, на які вони погоджувалися, включаючи різні форми автономії. Визначити їхні бажання можна було шляхом плебісциту. Керівні органи Паризької мирної конференції неодноразово рекомендували цей метод до використання, охоплюючи Східну Галичину після дозволу польської окупації.

Є усі підстави вважати, що національний етнічний принцип не був для В. Вільсона визначальним у повоєнному світовому устрої. Йшлося про поєднання багатьох принципів, охоплюючи економічні і стратегічні. Так, 26 квітня 1919 р. під час обговорення доповіді Комісії з польських справ стосовно Східної Галичини держсекретар США Р. Лансінг рекомендував розглядати це питання не лише з етнічної, але також економічної, стратегічної та інших перспектив [13]. Обговорення польсько-українського конфлікту у Східній Галичині неодмінно піднімало питання про необхідність зупинити просування більшовизму на захід, про економічні умови для виживання і повноцінного функціонування польської держави, про ефективність управління на територіях під польським і українським контролем.

Останній критерій мав особливо важливе значення для американської програми повоєнного устрою. Після того, як 11 листопада 1918 р. Німеччина підписала перемир'я, дослідницька група «Inquiry» зосередилася на принципах роботи мирної конференції і критеріях участі у ній. У грудні 1918 р. вона підготувала список держав, які могли бути учасниками конференції. Критеріями для цього були: участь держави у військових діях; визнання її уряду США і їїніми союзниками; контроль уряду над ситуацією в країні; його легітимність, отримання від Конституційних зборів повноважень представляти погляди усього суспільства; досить сильна влада уряду, щоб імплементувати рішення мирної конференції [6, 306]. Ці критерії можна застосувати і до принципу «самовизначення» націй, як його розумів В. Вільсон.

При аналізі принципу «національного самовизначення» (national self-determination), варто мати на увазі, що «national» англійською мовою означає не лише «національний» у сенсі етнічний, але й «державний» (концепція держави-нації). Тому його розуміння в етнічному сенсі (наприклад, права українців як нації на самовизначення) є надто спрощеним і не передає суті цієї концепції. Основним завданням для українців напередодні й під час мирної конференції було довести не те, що вони були окремим етносом, а те, що вони були нацією, здатною до створення ефективного самоуправління. Але тоді цього не сталося.

Погоджуємося з професором університету Міннесота Тригвом Сронтвейтом, який аргументовано доводить, що принцип національного самовизначення

за етнічною ознакою ніколи не був центральним у програмі В. Вільсона. «Національне самовизначення» для нього не означало, що групи, пов'язані спільною мовою чи спільним походженням мають право на територіальну чи політичну незалежність. Замість цього, ключовою для нього була концепція громадянського «самоуправління» на основі ліберальної демократії. У міжнародному масштабі цей принцип мала реалізувати Ліга націй [14].

Також поділяємо думку, що концепції «національного самовизначення» бракувало чіткості. Хоч дослідницькі центри, створені у США (Inquiry), Великій Британії (Political Intelligence Department) і Франції (Comité d'études) використовували цей принцип для підготовки програми повоєнного урегулювання, але інтерпретували його по-різному. Під час мирної конференції США, Велика Британія і Франція використовували ці різні інтерпретації для обґрунтування власних цілей, що перешкоджало прийняттю ними спільних рішень [12].

Про застосування принципу «національного самовизначення» у залежності від власних цілей, а не інтересів народів, яких він стосувався, свідчить ставлення Великої Британії до української національної державності на територіях колишніх Російської імперії і Австрійсько-Угорської монархії. Так, британська делегація на Паризькій мирній конференції відкидала претензії Польщі на території, населені етнічними українцями, тож була фактично основним захисником прав українців у Східній Галичині. Водночас вона засуджувала переговори французького військового командування в Одесі з представниками Директорії і спроби досягти угоди між ними, і натомість підтримувала генерала Денікіна, який був у конфлікті з Директорією.

Численні територіальні конфлікти між новими національними державами також засвідчили, що концепцію національного самовизначення було важко реалізувати на практиці й вона не забезпечувала основних цілей нового світового устрою, передусім безпеки держав-переможниць і встановлення тривалого миру.

Отже, аналіз принципу «національного самовизначення», сформульованого на завершальному етапі світової війни, свідчить, що для Вудро Вільсона він був передусім принцип самоуправління народів на основі ліберальної демократії, а не утворення держав за етнічною ознакою. Концепція національного самовизначення не була чітко сформульована. Це давало можливість великим державам використовувати її різні інтерпретації для досягнення своїх політичних цілей. Водночас це викликало марні надії багатьох народів, включно з українцями, на підтримку державами-переможницями їхньої національної державності.

Abstract

Ukrainian diplomatic mission in Paris during the 1919 Peace conference believed that the principle of national self-determination, proclaimed by Woodrow Wilson's «Fourteen Points» was a reason for recognition and support of national statehood of Ukraine by the Entente nations and the United States. However, did Woodrow Wilson really suggest that the post-Great war settlement should be based on ethnic-based national self-determination? The author examines briefly the principle of national self-determination, which was formulated in late 1917 – early 1918. She comes to a conclusion that the ethnic-based self-determination was not among the central principles of W. Wilson's peace program. He understood national self-determination mostly as people's self-government, based on liberal democracy. Though the concept of national self-determination was exploited during the post-war settlement, it lacked a precise meaning, and Great Powers used its different interpretations to reach their political goals.

Key words: national self-determination, Paris peace conference, 1919, Woodrow Wilson, «Fourteen Points», Ukraine.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архив полковника Хауза. Избранное. В 2-х т. Т. 2. Москва: Изд-во АСТ, Астрель, 2004.
2. Винниченко, Володимир. Відродження нації. Т. 3. Київ–Відень: Друкарня Х. Райсера і Синів, 1920.
3. Городня Н. Переговори держав Антанти з Українською Народною Республікою в кінці 1917 – на початку 1918 рр. *Європейські історичні студії*. 2015. No. 2. С. 161–176. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/vypusk-2.html>
4. 11 February, 1918: President Wilson's Address to Congress, Analyzing German and Austrian Peace Utterances. Delivered in Joint Session, February 11, 1918. *The World War I Document Archive*. URL: <http://www.gwpda.org/1918/wilpeace.html>
5. Ambrosius L. E. Dilemmas of National Self-Determination: Woodrow Wilson's Legacy. *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
6. Appendix. Signatories to the Treaty of Peace. *The Foreign Relations of the United States (FRUS), Paris Peace Conference*. Vol. 1. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv01/d319>
7. Knock, Tomas J. To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order. Oxford University Press, 1992.
8. Link, Arthur S. Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace. Arlington Hight, 1979.
9. Notes Présentées par la Délégation de la République Ukrainienne a la Conférence de la Paix a Paris. Février-Avril 1919. Paris: Robinet-Houtain Imprimeurs, 1919. 39 p.
10. President Wilson's Fourteen Points. Delivered in Joint Session, January 8, 1918. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points

11. Prime Minister Lloyd George on the British War Aims. *The World War I Document Archive*. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Prime_Minister_Lloyd_George_on_the_British_War_Aims
12. Prott, Volker. Tying Up the Loose Ends of National Self-Determination: British, French, and American Experts in Peace Planning, 1917–1919. *The Historical Journal*. 2014. Vol. 57. Is. 3. P. 727–750.
13. Secretary's Notes of a Conversation of the Foreign Ministers, Held in M. Pichon's Room, Paris, on Saturday, April 26, 1919, at 3 p.m. *FRUS, Paris Peace Conference*. Vol. 4. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv04/d39>
14. Throntveit, Trygve. The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination. *Diplomatic History*. 2011. Vol. 35. No. 3. P. 445–481.

References

1. Arkhiv Polkovnika Houza. Izbrannoye. V 2 tomah (2004). [*Colonel House's Archive. Selected. In 2 vols.*]. T. 2. Moskva: Izdatelstvo ACT, Astrel.
2. Vynnychenko, V. (1920). Vidrozzennia natsii [*Revival of Nation*]. Kyiv-Viden: Drykarnia X. Raisera i Syniv.
3. Gorodnia, N. (2015). Peregovory derzav Antanty z Ukrayinskoyu Narodnoyu Respublikoyu v kintsi 1917 – na pochatky 1918 rr. [*Negotiations of the Entente Nations with Ukrainian People's Republic in Late 1917 – Early 1918*]. *Yevropeisky istorychni studii [European Historical Studies]*. Is. 2. S. 161–176. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/vypusk-2.html>
4. 11 February, 1918: President Wilson's Address to Congress, Analyzing German and Austrian Peace Utterances. Delivered in Joint Session, February 11, 1918. *The World War I Document Archive*. URL: <http://www.gwpda.org/1918/wilpeace.html>
5. Ambrosius, L. E. (2002). Dilemmas of National Self-Determination: Woodrow Wilson's Legacy. *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
6. Appendix. Signatories to the Treaty of Peace. *The Foreign Relations of the United States, Paris Peace Conference*. Vol. 1. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv01/d319>
7. Knock, Tomas J. (1992). To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order. Oxford University Press.
8. Link, Arthur S. (1979). Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace. Arlington Hight.
9. Notes Présentées par la Délégation de la République Ukrainienne a la Conférence de la Paix a Paris. Février-Avril 1919 (1919). Paris: Robinet-Houtain Imprimeurs.

10. President Wilson's Fourteen Points. Delivered in Joint Session, January 8, 1918. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points
11. Prime Minister Lloyd George on the British War Aims. *The World War I Document Archive*. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Prime_Minister_Lloyd_George_on_the_British_War_Aims
12. Prott, V. (2014). Tying Up the Loose Ends of National Self-Determination: British, French, and American Experts in Peace Planning, 1917–1919. *The Historical Journal*. Vol. 57. Is. 3. P. 727–750.
13. Secretary's Notes of a Conversation of the Foreign Ministers, Held in M. Pichon's Room, Paris, on Saturday, April 26, 1919, at 3 p.m. *The Foreign Relations of the United States, Paris Peace Conference*. Vol. 4. Access mode: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv04/d39>
14. Throntveit, T. (2011). The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination. *Diplomatic History*. Vol. 35. No. 3. P. 445–481.

УДК 327.2(091)

ФЕНОМЕН ІМПЕРІАЛІЗМУ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Орлова Тетяна

Останнім часом у політологічному дискурсі різних країн спостерігається підвищення інтересу до феномену, що одержав назву «імперіалізм». Використовуються словосполучення «політичний імперіалізм», «економічний імперіалізм», «культурний імперіалізм», «інформаційний імперіалізм». Існує чимало теорій імперіалізму, пояснень його становлення і розвитку. В аналізі історії і поточної зовнішньої політики Російської Федерації використовуються визначення «революційний» і «реставраційний» імперіалізм. Зі свого боку, російські пропагандисти звинувачують західний імперіалізм у тому, що він «підитовхує світ до конфлікту». Пропонується поглянути на феномен імперіалізму із точки зору історика. Питанню додає актуальності агресивна політика стосовно України, пострадянського простору, усього світу, що є виявленням споконвічної імперської й імперіалізму Росії.

Ключові слова: імперіалізм, зовнішня політика, агресія, імперськість, Росія.

У вітчизняній історіографії, яка впродовж десятиліть визначалася настановами марксистсько-ленінської доктрини, імперіалізм тлумачився у межах, окреслених працею В. Леніна «Імперіалізм як вища стадія капіталізму» (1916 р.) [8]. Під впливом праць Дж. А. Гобсона «Імперіалізм» (1902 р.) [3] та Р. Гільфердінга «Фінансовий капітал» (1910 р.) [2]. В. Ленін модифікував ідеї К. Маркса стосовно капіталістичного розвитку. На його думку, імперіалізм – це монополістичний капіталізм, його найвища і остання стадія, переддень соціалістичної рево-